

HALİD ZİYA UŞAKLIĞIL'IN HİKÂYESİNDE EV, EVDEN KAÇIŞ VE EVE DÖNÜŞ

Ayşe Demir*

Özet: Mekân özellikle ev olgusu birey için gerçek ve kurgusal dünyada önemli değerlerden biridir. Ev, insanın taşıdığı, yüklendiği, beraberinde getirdiği maddî ve manevî dünyaları, belirlediği çerçeve içerisine alır. Türk edebiyatında ise bunlarla birlikte ev, aile birliğini de düşündürmektedir. Ev 'düş kuranı koruma' görevinden önce aileyi koruma ve onu bir arada tutma sorumluluğunu üstlenmiştir. Mekân ve nesnelere dünyası hakkında ciddi biçimde düşünen yazarlarımızdan olan Halid Ziya için de ev etrafında oluşan kavramların birey ve aileyle yakın bağlantısını tespit etmek mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Halid Ziya, Türk edebiyatı, hikâye, mekân, ev.

HOME, ESCAPE FROM HOME AND RETURNING TO HOME IN THE STORIES OF HALİD ZİYA UŞAKLIĞIL

Abstract: Space, especially the home phenomenon, is one of the important values for individuals in the real as well as fictional world. Home enframes the physical and spiritual worlds that the individual conveys, undertakes, and brings together within a framework that it determines. In Turkish literature, home also reminds the union of home and family. Home has undertaken the responsibility of guarding and keeping the family union together before that of 'guarding the daydreamer'. With Hâlid Ziyâ, who is one of the writers that seriously thought about space and the world of objects, phenomena occurring around the matter of home are easily detected in terms of their relations with individuals and family.

Keywords: Halid Ziya, Turkish literature, story, space, home.

GİRİŞ

Mekânın varlık olarak insanla ilişkisi oldukça kuvvetlidir. Gerçek dünyada ve bunun yansıması olan kurgu dünyasında mekânla insan arasındaki ilişkiye dikkat edildiğinde bunun öncelikle insa-

* Yrd. Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

nın iç dünyasına yönelik olduğu fark edilecektir. İnsanla mekân özellikle de ev arasındaki derin ve çok yönlü ilişkiyi Gaston Bachelard; "(...) konu olarak yalnızca bu kadar kolay geliştirilebilmesi dolayısıyla ev, insan ruhunun çözümlenme aracı olarak ele alınabilir."¹ diyerek öne çıkartır ve ev için 'ben'i koruyan ben-olmayan' ifadesini kullanır. Ev sadece fiziksel varlık olarak insanı korumaz, barındırmaz. Ev, insan olgusunun taşıdığı, yüklendiği, beraberinde getirdiği değerleri daha doğrusu değerler dünyasını da korur ve barındırır. Ev ya da daha geniş anlamda mekân, insanın anılarını, geçmişini saklar. İnsanın yaşadığı her şey bir mekâna aittir veyahut en azından mekândaki bir nesneyle ilişkilidir. İnsanın anıları aklına geldiğinde mekân, mekân düşünülürken de çeşitli anıların canlanması bu sebeptir. Bu bakımdan yine Bachelard'a göre evin düz bir çizgi hâlinde ilerleyen kronolojik bir tarihi yoktur. Ev düşünülürken geçmiş, an ve gelecek birbirinin içine geçer. Hafıza ve hayal gücü, yaşanılmış, yaşanan ve yaşanılması umut edilen olayları bir araya getirerek mekâna ait öznel ve özel bir tarih vücuda getirirler.

HİKÂYELERDE EV OLGUSU

Halid Ziya Uşaklıgil'in hikâyelerinde mekân ve insan, buna bağlı olarak da ev ve aile birbirlerinden ayrı tutulamayacak ölçüde bütünleşmiş kavramlardır. Ona göre ev, içerisinde insanın varlığıyla bir önem ve değer kazanmaktadır. İçi boş ya da mutsuz bir ailenin yaşadığı ev onun için sadece maddî varlığa sahip bir yapı olarak mevcuttur. Evin içerisinde yaşayan mutlu, çoğu zaman da kalabalık bir aile, hem kavramın hem de mekânın içerisinde doldurabilmektedir. İçinde yaşayan kişilerin ilişkilerindeki mutluluk ve huzur bir evi kolaylıkla yuvaya dönüştürmektedir. Halid Ziya hikâyelerinde yuva kavramını işlerken bu duygulardan da mutlaka yararlanır. Örneğin "Penceremin Hikâyesi" adlı hikâyede yeni evli bir genç çiftten bahsederken mekân üzerinde özellikle durur. Onlar birbirlerine kuvvetli bir aşk duygusuyla bağlanmışlardır ve bunu da çevrelerine yansıtırlar. Hikâyede onları aynı zamanda gözlemleyen anlatıcı, aralarındaki sevgiyi ve bunu mekâna yansıttıklarını vurgular. Küçük evlerini nasıl yuva hâline getirdikleri, mekân-insan ilişkileri açısından önemlidir:

"Bir çift genç karı koca ki, koca karının başı üstünde aşktan ve gençlikten, yaşamın mutluluğundan oluşmuş bir yuva kurmuşlardı. Kırık camlı iştin fenerin her zaman aşkla kendilerinden geçmiş kumrularına bir benzerlik..."²

Türk edebiyatında mekâna ve nesnelere dünyasına bakışa yeni bir yön veren Halid Ziya için ev ayrıca, devrin de bir getirisi olarak, sığınak demektir. İnsan o sığınağa girdikten sonra, dış dünyanın sorumluluklarından, tehdit, tehlike ve yorgunluklarından kurtulmuş olur. Bu sığınacağın kapısından geçmek, eşliğinden atlamak insana güvenli bir dünyanın imkânlarını sunar. Yazarın "Son Levha" hikâyesinin kahramanı için ev; bütün hayatını vakfettiği kızını koruyacak, "(...) onu dünyadan esirgeyerek ...hayatın yalnız güzelliklerinden mürekkep bir âlem vücuda (...) "³ getirilebilecek bir mekândır.

Ev aynı zamanda güvenli ve kişiye özeldir. Birey evinde istediği gibi hareket edebilir, kendine özgü bir hayat tarzı kurabilir. Bu bakımdan ev, yazarın hikâyelerinde olumlu bir unsur olarak yer alır. Ona göre ev, bir mutluluk mekânı olduğu sürece, insanın dönebileceği, içerisinde huzuru yakalayabileceği tek mekândır. Nitekim "İzdivaca Düşman" hikâyesinde anlatıcı, evlenmek istemeyen kahramanı ikna edebilmek için sahip olacağı evi tarif eder. Kendine ait bir ev düşüncesi, tek başına evliliği kabul ettirebilecek bir sebeptir:

"(...) sonra evden o kapıdan girer girmez sizi bir mesut hava ile istikbal eden, her tarafında sizin ruhunuzdan bir parça şey uçan evinizden bahsedirdim ve güzel bir hatime vermek isteyerek:

- O ev ne demektir, işte siz bilmezsiniz, derdim, orası bütün sokaklardan, kahvelerden, bütün bu binlerce halkın maişet kavgasından, hayat levsinden azade, bir kenara çekilmiş; yalnız size mahsus, yalnız sizin hayatınıza münhasır bir yerdir, cihandan ayrılmış salim bir köşedir, memleket hayatı, sahili kemirmeye çalışan âciz dalgalar hırsıyla kapınıza kadar gelir, fakat orada, eşğin önünde, meftur, düşer, geri çekilir, aile saadetinin bu yuvasından içeri geçemez..."⁴

Anlatıcının bu sözlerinde, eve ve ev dışındaki mekânlara bakışında, Bachelard'ın iç ve dış mekân arasındaki diyalektik olarak adlandırdığı ilişkiyi bulmak mümkündür. Buna göre 'iç' ve 'dış' kavramları arasında fiziksel olmaktan ziyade olgusal bir ayrım mevcuttur. Ev, sınırlanmış ve bireysel yapısıyla insanın kendisini dışarıdaki dünyanın kötülüklerinden koruduğu, sakındığı bir kaleye benzer. Birey, toplum içerisinde, sınırları, çizgileri olmayan mekânda bulunurken kendi kaderine hâkim değildir. Ancak evinde, yani kendi inşa ettiği kalesinde, hayatının yönünü istediği gibi belirleyebilir ve tehlikelerden korunabilir. Nitekim hikâyeye kahramanının da yaptığı, bu diyalektik somut, açık bir hâle getirmektir. Bu diyalektikte farkı teşkil eden unsurlardan en önemlisi yine 'aile' kurumu olarak göze çarpmaktadır. Aile saadeti toplumun dayatmalarına ve 'dışarı'nın tehditlerine karşı bireyi koruyan bir çerçeveyi belirle-

mektedir. Evle birlikte ortaya çıkan bir unsur da köşedir. Köşe kavramına bu hikâyede olduğu gibi yazarın başka hikâyelerinde de rastlanılır. Hikâye kahramanları, hayatın kimi zorluk ve sıkıntılarında bir köşeye ya da köşelerine çekilerek kurtulmaya çalışırlar. Uzun süren sıkıntılar ya da çevrelerindeki insanların ihaneti gibi sebepler de hikâye kahramanlarını zaman zaman böyle davranmaya yönlendirir. Köşe, iç mekândan, evden de daha korunaklıdır. Bir bakıma iç mekânın da içidir. Birey burada çevresinden saydam ama etkili sınırlarla ayrılır. Dış dünyadaki hayat olanca hızıyla akarken köşenin kendine özgü bir zaman anlayışı vardır. Köşe, aynı zamanda iç dünyaya dönüş için de elverişli bir ortam sağlar. Kişinin dikkati nesnelere dünyasından ruhsal dünyaya yönelir.

Halid Ziya'nın hikâyelerinde köşeye çekilmek ya da büzülmek farklı biçimlerde, farklı olayların sonucunda ortaya çıkar. Ancak hepsinde de temel duygu/istek aynıdır: Dış dünyadan/çevreden kaçış ve sığınma. Köşe bir çeşit savunma mekanizmasıdır. Savaşma/karşı koyma kuvvetini yetersiz bulan kahraman bir iç kaleye gerek duymaktadır. Örneğin "Köy Hatırası" hikâyesinin başkişisi için 'köşeye çekilmek' ruha ilişkin bir ihtiyaçtır.⁵ Kimi zamansa köşe, yıllar önceye ait anıların aranacağı ilk yerdir. Bazen de hikâye kahramanı çevresinde bulamadığı sükûnete, huzura köşede kavuşur. "Onu Beklerken" hikâyesinde ülkesinden koparılan küçük kız, arkasında bıraktığı hayatı zihninde tekrar canlandırabilmek için köşeye sığınır. Çünkü yaşadığı yer ne fiziksel ne de ruhsal anlamda yalnız kalmasına imkân vermektedir. Çevresindeki insanlar duyar-sızdır ve yaşlıları olan çocuklar arasında da 'öteki' konumundadır. Bu sebeplerle uyum sağlayamadığı çevresinden uzaklaşmayı tercih eder. Geceleri, gün içerisinde imkân bulamadığı düşlerine dalar ve ülkesini, ailesini ve evini hayal eder. Evini kaybetmek, ondan kendi isteği dışında koparılmış olmak bu küçük kız için de sarsıcıdır. Bu durumdan sıyrılmasına yardım edecek dış şartlara sahip olmayışı yaşadığı çatışmayı iyice güçleştirir. Hikâye, kahramanın soğuk bir gecede, evini düşlemek için çıktığı çatıda donarak ölmesiyle son bulur. Bu tam anlamıyla bilinçli olmasa da, kahraman için istenilmiş bir ölümdür. Gerek iç dünyasında aşamadığı sıkıntılar gerekse dış dünyasındaki olumsuz şartlar kahramanın benliğini zedeler. Evini, hayatını kaybetmiş ancak bunların yerini doldurabilecek bir güvenlik mekânı, sığınak bulamamıştır. Bu, ikinci kez açıkta kalış demektir. Kahramanın kendisini kurtaracak birini bekleyişinin de sonuçsuz kalması onun durumunu çözümsüz hâlde bırakmaktadır.

Halid Ziya'nın hikâyelerinde istisna da olsa evin bir iç mekâna karşılık gelmediği durumlar da bulunur. Bunlardan biri de yazarın "Kar Yağarken" adlı hikâyesidir. Metnin başkişisi Sermed, bir sokak çocuğu olması sebebiyle dış mekânı, "*bitmez tükenmez dehlizlerden, sofalardan, avlulardan mürekkebe vâsi bir hane*"⁶ olarak görür. Ancak bu, onun ailenin iç mekânda temsil ettiği değerlere özlem duymasına engel değildir. Yazarın hikâyelerinde iç mekân her zaman birincil konumdadır ve dış dünyaya karşı bireyi koruyan en önemli değerdir.

HİKÂYELERDE EVİ DÜŞÜNMEK

Halid Ziya'nın hikâyelerinde evle bağlantılı bir diğer kavram da onunla ilgili düşlerdir. Bu hikâyelerde kahramanlar için bir eve sahip olmak aynı zamanda bir aileye ve aile hayatına sahip olmayla eş değer olarak kabul edilmektedir. Örneğin yazarın "Mavi Yalı" adlı hikâyesi tamamen eve ulaşma, onun beraberinde getireceği hayatı elde etme üzerine kurgulanmıştır. İstanbul'da orta yaşlı bir vapur kaptanının konu edildiği bu hikâyede odak noktası kahramanın düşlerini süsleyen mavi bir yalıdır. Bu mavi yalı sadece bir yapı olarak karşımıza çıkmaz. O, kaptan için ulaşmakta geciktiği ev ve aile hayatını da temsil eden bir sembol niteliğindedir. Geçmişte evlenmeyi reddeden kahraman, yıllar geçtikçe bunun hayatında ciddi bir boşluğa neden olduğunu görmüştür. 'Vapurun karanlık, dar bir köşesinde birbirinin tıpkısı geceler' zamanla yanılıya düştüğünü ona daha açıkça gösterir. İşte bu noktada yaşadığı 'dar, karanlık ve süreksiz/geçici' mekânın tam zıddı bir mekânla karşılaşır.

Ancak hikâyenin sonu onun açısından dramatik bir şekilde biter. Mavi yalı bir arkadaşı tarafından satın alınır. Mekânın bu şekilde elden çıkışıyla kurulan düş dünyası da dağılır. Düşlerindeki mekânı kaybetmesi, kahramanın hayatını değiştirme isteğini de yok eder. Bu hikâyede mekâna hem düşün nesnesi/kaynağı, hem de onun birleştiricisi/sığınağı olarak bakılmıştır. Kahramanın kendisi de dâhil tüm hayalleri ve düşünceleri orada toplanır. Mekân bu noktada herhangi bir dekor ya da sahne oluşturmanın ötesine geçer. Kahramanın ideal nesnesi olmasıyla birlikte kurgu içerisindeki değeri, anlamı da başkalaşır. Hikâye kahramanı yalıya sahip olmakla birlikte onun etrafında şekillenecek hayata da kavuşacaktır. Bu nedenle mekân artık somut bir varlık değil, idealle edilmiş hayatın merkezî değeridir. Hayat, hayalen bile olsa kaynağını onda bulur.

Halid Ziya'nın hikâyelerinde kendine ait bir hayata, dolayısıyla da bir eve sahip olmak isteyen bir diğer kahraman da Ferhunde Kalfa'dır. Aynı adlı hikâyenin başkışısı olan bu kahraman yıllarca evleneceği, bir aile ve ev sahibi olacağı hayaliyle yaşamıştır. Onun çevresindekiler tarafından da beslenen bu düşü sonunda gerçekleşir. Ancak bu, o kadar ertelenmiştir ki artık kahraman için anlamını da heyecanını da yitirmiştir. Oysa hayalinin taze ve kuvvetli olduğu zamanlarda hanımının düğün hazırlıkları sırasında durum oldukça farklıdır. O, kimsenin elini sürmesine izin vermediği eşyaları eve taşıırken kendi evini kuruyormuşçasına, her eşyayla onu tamamıyormuşçasına umut doludur.

HİKÂYELERDE EVDEN KAÇIŞ

Evin, mutluluk kadar acı hatta korku verebileceğini yadsımak/görmezden gelmek, bu olgu hakkında çerçeveyi hiç kuşkusuz eksik bırakacaktır:

"Ömür boyu bize eşlik eden mutluluk imgelerimizin olduğu kadar, kurtulmak için hep çaba harcadığımız korkularımızın, dağıtmak için her yolu denediğimiz iç sıkıntımızın kaynağı, kaynağı değilse bile ilk sahnesi burası. Evden söz edeceksek mutlaka buraya, bu mutluluk mekânının arka bahçesine, birçok düşün olduğu gibi birçok şiirin, öykünün, romanın da imgelerini topladığı bu arka bahçeye uğramamız şart."⁷

Kimi evler vardır, bireyin anı ve hayallerini korur. Ancak kimi zaman da bu unsur, tam aksine bireyin içsel bütünlüğüne zarar verir. Onu dış dünyadan gelebilecek maddî ve manevî tehlikelerden koruyacakken kendisi bir tehdit unsuruna dönüşür. Böyle durumlarda bireye evden çok, dış mekân daha cazip gelmeye başlar. Evin sınırlayıcılığı, kişiyi dış mekânın çağrısına uymaya zorlar. Eve dönmemek, evden kaçmak bu gibi durumların sonucunda meydana gelebilir.

Halid Ziya'nın hikâyelerinde de çeşitli koşulların etkisiyle kahramanlar evden uzaklaşır ya da kaçarlar. Bunlardan biri "Mösyö Kanguru" hikâyesindeki çocuktur. Hikâyenin ana kahramanı da olan bu çocuk çirkin bir görünüşe sahiptir. Bu durumu, onun, çevresinde farklı algılanmasına zamanla da dışlanmasına neden olmaktadır. Arkadaşları tarafından, insandan çok bir hayvana benzetilen ve bu yüzden aşağılanan çocuk ilk önce okuldan kaçar. O, bu mekânı terk etmekle, buranın kendisine verdiği üzüntüden kurtulmaya ve iç dünyasını korumaya çalışmaktadır. Bu noktada sığınabileceği ilk yer evi ve ailesidir. Ancak koruyucu olarak gör-

düğü bu mekânda da babasından aldığı cevap, evin kapılarını hikâye kahramanına kapatır:

"Babası geldikten sonra tekrar etmekten çekinmedi; aynı azm-ı kavi ile 'Gitmedim ve gitmeyeceğim!' dedi. Babası 'Niçin!' sualleriyle onu omuzlarından tutup yere çarpmaya müheyya dururken inatta devamda korkuyor, fakat söylemekten de utanıyordu. Kendisine bu derece yakışan sıfatı annesiyle babasının yanında meydana çıkarmaktan ihtiraz ediyordu. Sonra babasını hiddetten titriyor görünce korku galebe çaldı, o vakit boğuk bir sesle sebebini söyledi, 'Bana Kanguru diyorlar' dedi. Onun bu tahkirden duyduğu ezayı bu baba ile anne hissederek bir kelime-i tesliyet söyleseydiler, kendisine açılmakta imsak eden bu kolları kendisi açıp arasına atılacak, ağlayarak biçare ruh-ı mecruhunu gözyaşlarıyla yıkayacaktı. Lakin böyle olmadı, bu baba 'Lakin sen kangurudan başka bir şey değilsin!' demişti. Bu akşamın hatıraları arasında yalnız kanguru zihninde bu söz yaşıyordu, bunu takip eden dayaklar ehemmiyetten âriydi. (...) O gece yatağın içinde uyuyacağı sırada aklına bir şey geldi: Kaçmak: bu evden, Paris'ten kaçmak..."⁸

Hikâyede, bu noktada baba ve ev imgeleri birleşmiş durumdadır. Babanın, çocuğun ruhunda açtığı yara ve hayal kırıklığı, onu sadece babadan değil evden de uzaklaştırmaktadır. Çünkü çocuğun zihninde baba ve ev iç içe geçmiş olarak bulunur. Her iki unsur da hemen hemen aynı değerleri temsil etmektedir. Babanın etrafında oluşan değerler dünyasının sarsılması ya da dağılması evin de sahip olduğu olumlu anlamları yitirmesine neden olur.

Ev olgusunun aileyle en çok da baba figürüyle özdeşleştirilmesi Halid Ziya'nın başka hikâyelerinde de görülmektedir. Aile özellikle de anne baba bu hikâyelerde diğer bireyleri ve evi etrafında toplayan merkez karakterlerdir. Anne babanın güçsüzlüğü ya da bu toparlayıcı-birleştirici rolü taşımak istememeleri ise evin 'koruyuculuk' ve 'sığınak olma' vasfını yitirmesine neden olur. Dış dünyanın üzerinde oluşturduğu baskıdan, evin güvenli ortamında kurtulmak isteyen birey geride ev olmaktan uzaklaşmış bir yapıyla karşılaştığında büyük bir bocalama yaşar. Olması gereken ve hâlihazır arasındaki derin fark, bireyin hissettiği boşluğun temel sebebidir. Çünkü ev ve onun etrafındaki anlam dünyası bireyin iç dünyasında geniş bir yere sahiptir. Hikâyelerde bu çatışmayı yaşayanlardan biri de "Hayat-ı Şikeste" hikâyesindeki ismi verilmeyen genç kızdır. Onun için de ev tüm değerlerini yitirmiştir. Çünkü anne de baba da sorumluluklarını yerine getirmez ve dağılma başlar:

"Haftada bir kez eve... Ev diyorum ama siz anlıyorsunuz değil mi? Onlar bir büyük yapının dördüncü katında, iki odalık bir yerde otururlardı..."

Ben tatil günleri buraya geldikçe babamla annemin hayatını bir aile yaşayışından o denli uzak bulurdum ki yeniden okula can atardım... Evde yemek pişmez, çamaşır yıkanmaz, bir ev ortamına özgü hiçbir şey yapılmazdı. Annem sürekli koşar, babam sürekli içerdi... Bu iki yaratık birbirleriyle birlikte oldukları hâlde hayatlarını birbirinden ayırarak yaşarlardı. Ben onlardan uzaklaşıyor olmaktan memnundum.”⁹

Bu hikâyede evi ev yapan değerlere bir yenisi daha eklenmiştir. O da ev içindeki işler ve düzenidir. Bu işlerin yapılmaması, ortak hayat alanlarının kalmaması evin bütünlüğünü bozar. Düzensizlik de aynı şekilde evi sadece içinde barınılan bir yapı hâline dönüştürür. Sonrasında ise dış mekân/dışarıdaki mekân evden daha üstün duruma gelir. Nitekim buradaki genç kız da yatılı okulu, onu evden uzaklaştıran bir kaçış olarak görür. Annesi ölüp de eve dönmek zorunda kaldığında ise bu kaçış merkezi odası olur. Odasını babasından uzakta yaşayabileceği bir iç mekân hâline getirir. Burada yalıtılmış, kendine ait bir mekân oluşturarak evden, bu sefer daha içeriye kapanarak kurtulur. Ve böylelikle genç kız, odasını bir eve, bir anlamda zırha dönüştürür. “(...) barındığı duygusunu algılayan varlık, fiziksel olarak kendi üstüne kapanır, çekilir, büzülür, saklanır, gizlenir.”¹⁰

Hikâyelerde evden kaçış, genelde bu mekânda oluşturulan atmosferle de yakından ilgilidir. Mekânın insan tarafından benimsenmemesi, diğer insanların oluşturduğu baskı ya da bu sebeplerden her ikisi birden kişinin evden uzaklaşmasına neden olur. “Eski ve Yeni” hikâyesi de bu durumu örnekler niteliktedir. Bu hikâyede huysuzluğu yüzünden sürekli evlenip boşanan bir kadın ve onun yeni eşinin durumları anlatılmaktadır. Burada asıl gözlemlenen ve olumsuz yönde gittikçe değiştiği görülen erkek kahramandır. Karısı onun üzerinde ağır bir baskı kurmuştur. Kadının, erkek kahraman üzerinde oluşturduğu bu baskı giderek mekâna da sirayet eder. Evin sahibinin kadın olması, kocasına da bir ev eşyası gibi davranması, erkek kahramanı kadından ve onun içinde bulunduğu mekândan uzaklaştırır. Bu uzaklaşmada, insanî özellikler yüklenmiş mekânın da/konağın da payı olduğu söylenmektedir. Çünkü “Boş konağın bütün karanlık köşeleri, boş odaları, sessiz merdivenleri, korkunç bodrumları somurtkan ve dargın bir kabalıkla sırlarını dışarı vermemekte...”¹¹ direnir.

“Küçük Kambur” hikâyesinde daha farklı bir durum söz konusudur. Buradaki sakat çocuk kendi evinden değil, kendisinin yaşayamayacağını bildiği mutluluğa sahne olan mekânlardan özellikle de düğün evlerinden kaçmaktadır.

HİKÂYELERDE EVE DÖNÜŞ

Ev kavramıyla ilgili son olarak değineceğimiz konu ise eve dönüştür. Bu konu, bir anı-hikâye kitabı niteliğindeki *İzmir Hikâyeleri* adlı kitabının özellikle “Gerilere Doğru” hikâyesinde geniş şekilde yer almaktadır. Bu hikâyede, anlatıcı kahramanın yolu, yıllar sonra İzmir’e düşer. Burada yaşadığı eski mekânları dolaşarak hem anılarını tekrar yaşamak hem de özlem duygusunu gidermek ister. Mekân, geçmişini diriltme çabalarında ona yol gösterir. Hikâye kahramanı ‘ruhunu bir kara bulut gibi kaplayan özlem duygusuyla’ baş edebilmek için aile konağına gider. Çünkü özellikle kapalı mekânlar, anıları tüm canlılığıyla korur. Hatıralarımız, oradaki insanlar hep içerisinde buldukları mekânla zihnimize yerleşirler. Mekân bulunduğu onlar da saklı oldukları yerden çıkarlar. Bunun için ise mekân-insan temasının meydana gelmesi gereklidir. Böylelikle geçmiş, bugüne taşıyabilecek, ona canlılığını/hayatini geri kazandırabilecektir.

Aynı kitapta yer alan “Uzak Hatıralar” hikâyesinde de mekân/ev aynı işlevi yerine getirir. Bu hikâyede, anılarının sığınağı olan evi yıkılmış bulan kahramanın düşünceleri, mekânla insan arasındaki bağların ne denli kuvvetli olabileceğini sergiler:

“Uzun yıllar geçtikten sonra İzmir’e bir uğrayışında, her şeyden evvel Yokuşbaşı’na gittim ve bu evi aradım. Heyhat! O ev satılmış, yıkılmıştı. Onu burada, tekrar bulamayınca sanki çocukluğumla yaşlılığımı birbirine bağlayan bir rabita kanayarak kopuyor zannettim.”¹²

Nasıl mekânın dağılması insanla ilgili birçok değeri yok ediyor ya da onlara zarar veriyorsa, mekânın bütünlüğünü sağlayan insan ögesinin de yokluğu bu unsuru çözer. Yine bu hikâyede evi ve insanları bir arada tutan bireylerin ölümü ya da uzaklaşması mekânın da dağılmasına sebep olacaktır.

İç-dış mekân arasındaki ayırım ve eve duyulan ihtiyaç, en belirgin biçimde yazarın *Aşka Dair* kitabında yer alan “Kötü Bir Gece” hikâyesinde sergilenmektedir. Bu hikâyede ana kişi, bir yakınının evini ziyaret etmek ister. Vakit gecedir. Dışarıda kalmak onu yormuştur ve bir an önce eve ulaşmak amacındadır. Ancak köşke geldiğinde kimseyi bulamaz. Bu durum onu hem korkutur hem de üzer. Hikâye kahramanının eve ulaşma, evin boş olduğu gerçeğiyle karşılaşma ve evden uzaklaşma sahneleri ve bu süreçteki düşünceleri/duyguları ise bizim için oldukça önemlidir. Kahramanın yağmurdan ve gecenin karanlığından güvenli ve rahat bir mekâna sığınma isteği, köş-

kün boş olması nedeniyle gerçekleşemez. Onun bu boşlukla karşılaştığı andaki hisleri olumsuzluğu yansıtır niteliktedir:

“Köşkün önü boydan boya geniş bir taşlıktı. Oradaydım; başımı kaldırdım ve köşkün bütün ön yüzünü, baştanbaşa kapanmış pancurlarıyla, simsiyah buldum. Birden ezici bir kuşkuyla baştan aşağı titredim. Sanki köşkün her şeyinden bir ölüm soluğu dalgalanarak geçti ve bana çarptı.”¹³

Kahramanın hayal kırıklığı, birden yerini korkuya bırakır. O, iki mekân arasında kalmış gibidir. Önünde bir ev ama boş ve ürkütücü bir ev, gerisinde ise uzaklaşmaya çalıştığı dış mekân vardır. Eve dâhil olamama ve dış mekândan kaçamamak önce onu tedirgin eder, bir süre sonra bu tedirginlik dehşete benzer bir korkuya dönüşür. Güvenlikte olma duygusunu yitiren kahraman bir bireyin iç ve dış arasındaki muhtemel hislerine de tercüman olmakta, onları dile getirmektedir.

SONUÇ

Genel anlamda tüm sosyal bilimlere bakıldığında insanın mekânla olan/var olan ilişkilerinin tüm yönleri ve boyutlarıyla ele alındığını söylemek zordur. İnsan kendisinden uzaklaşıp giden geçmişi özlediğinde ya da henüz sahip olamadığı geleceği arzuladığında öncelikle bunu zamansal boyutuyla algılar. Çünkü ‘şimdi’, ‘geçmiş’ ve ‘gelecek’ kavramları her şeyden önce birer zaman dilimine karşılık gelmektedir. Hayat kavramı da bu bakımdan mekândan çok zamana bağlı değerleri akla getirmektedir. Bu bakımdan “(...) mekân ve uzamın modern çağda zaman ve zamansallığa verilen sistemli ve geniş ilgiye sahip olmadığını da söylemek gerekir.”¹⁴ Edebî kurgularda ise bu bakış açısının, anlayışın değişebildiği görülür. “(...) mekâna ayrıntılı bir şekilde dikkat etmek, bütün devirlere değil, daha çok Romantik veya Realist devirlere (başka deyişle 19. yüzyıla) has bir şeydir.”¹⁵ Bu dönemlerde mekân türleri şahıs kadrosunun kuvvetli bir ilişki içinde olduğu, bağ kurduğu merkezî bir öge konumuna gelebilmektedir.

Türk edebiyatında mekânı tüm yönleriyle fark eden ve onu merkezî bir öge vasfıyla ele alan ilk yazar olarak değerlendirilen Halid Ziya'nın roman ve hikâyeleri ev içiyle ilgilidir. Sosyal hayattan bir anlamda kovulmuş aydın/yazar, sosyal tatminsizliğini ferdî mutluluklarıyla gidermek ister, eve sığınır. Böylece kapalı mekâna yönelik dikkatler, bu dünyanın insanlarını anlatmayı hazırlar. Bireyin mekân ve hayat karşısındaki duruşu ve tutumları beraberinde pek çok çatışmayı da esere getirir. Bunlar Türk edebiyatında Halid Zi-

ya'ya gelinceye kadar üzerinde durulmamış, dikkatlerden kaçmış cephelerdir. Hikâye kişilerini mutlu aile yuvalarında resmederken ya da aileden ve evden uzaklaşırken gösterirken yazarın asıl amacı insan ruhunda başta mekânın yol açabileceği değişimleri sergileyebilmektir.

Türk edebiyatında roman ve hikâye konusunda sistemli biçimde düşünen Halid Ziya, eserlerinin yapıtaşları diyebileceğimiz olay örgüsü, insan ve mekân üzerine bilinçle eğilmiştir. Mekân ve nesnelere söz konusu olduğunda da onun dikkatli gözlemlerini eserine yansıttığını görürüz. Bu bakımdan yazar, ev olgusuna da geniş yer vermiş, özellikle mekân-insan arasındaki derin ilişkilere dikkati çekmiştir. Mekânı ve insanı tanuması, iki unsur arasındaki iletişimi gözden kaçırmaması onun unutulmaz bir roman ve hikâye yazarı olmasında önemli bir basamaktır.

DİPNOTLAR

- 1 Gaston Bachelard, *Mekânın Poetikasi*, (çev. Aykut Derman), Kesit Yayıncılık, İstanbul, 1999, s. 28.
- 2 Halid Ziya Uşaklıgil, *Solgun Demet*, (hzl. Şemsettin Kutlu), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 146.
- 3 Halid Ziya Uşaklıgil, *Küçük Fıkralar*, (hzl. Ferhat Aslan), Özgür Yayınları, İstanbul, 2004, s. 23-24.
- 4 Halid Ziya Uşaklıgil, *Bir Şiir-i Hayal*, (hzl. Hülya Aslan), Özgür Yayınları, İstanbul, 2006, s. 152.
- 5 *Age*, s. 163.
- 6 Uşaklıgil, *Küçük Fıkralar*, s. 66.
- 7 Nurdan Demirbilek, *Ev Ödevi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1999, s. 64.
- 8 Uşaklıgil, *Solgun Demet*, s. 31-32.
- 9 *Age*, s. 45.
- 10 Bachelard, *age*, s. 112.
- 11 Halid Ziya Uşaklıgil, *Onu Beklerken*, İnkılap Kitabevi, (hzl. Şemsettin Kutlu), İstanbul (ts.), s. 29.
- 12 Halid Ziya Uşaklıgil, *İzmir Hikâyeleri*, (hzl. Ferhat Aslan), Özgür Yayınları, İstanbul, 2005, s. 94.
- 13 Halid Ziya Uşaklıgil, *Aşka Dair*, İnkılap Kitabevi, (hzl. Şemsettin Kutlu), İstanbul, 1986, s. 142.
- 14 Wesley A. Kort, *Place and Space in Modern Fiction*, University Pres of Florida, Florida, 2004, s. 1.
- 15 Rene Wellek-Austin Varren, *Edebiyat Teorisi*, (çev. Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir, 1993, s. 196.

KAYNAKÇA

- Bachelard, Gaston, *Mekânın Poetikasi*, (çev. Aykut Derman), Kesit Yayıncılık, İstanbul, 1999.
- Demirbilek, Nurdan, *Ev Ödevi*, Metis Yayınları, İstanbul, 1999.
- Kort, Wesley A., *Place and Space in Modern Fiction*, University Pres of Florida, Florida, 2004.
- Uşaklıgil, Halid Ziya, *Aşka Dair*, (hzl. Şemsettin Kutlu), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1986.
-, *Bir Şiir-i Hayal*, (hzl. Hülya Aslan), Özgür Yayınları, İstanbul, 2006.
-, *İzmir Hikâyeleri*, (hzl. Ferhat Aslan), Özgür Yayınları, İstanbul, 2005.
-, *Küçük Fıkralar*, (hzl. Ferhat Aslan), Özgür Yayınları, İstanbul, 2004.
-, *Onu Beklerken*, (hzl. Şemsettin Kutlu), İnkılap Kitabevi, İstanbul, (ts.).
-, *Solgun Demet*, (hzl. Şemsettin Kutlu), İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1987.
- Wellek Rene-Austin Varren, *Edebiyat Teorisi*, (çev. Ömer Faruk Huyugüzel), Akademi Kitabevi, İzmir, 1993.